

5. Морозов А. В. Креативная педагогика и психология : учеб. пособие / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. – М. : Академический Проект, 2004. – 2-е изд., испр. и доп. – 560 с.

6. Новіков Б. В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму : монографія / Б. В. Новіков. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2005. – 332 с.

7. Судзуки С. Возвращенные с любовью: классический подход к воспитанию талантов / С. Судзуки ; пер. с англ. С. Э. Борич. – Мн. : Попурри, 2005. – 192 с.

Розкрита сутність гуманістичних поглядів музичного педагога С. Судзукі, який розвиває філософію становлення та розвитку особистості, засновану на вірі у те, що кожна дитина володіє величезним потенціалом і необхідно грамотно допомогти їй розкритися повною мірою. Особливостям такого підходу С. Судзукі до виховання приділено увагу у публікації.

Гармонійна особистість, гуманізм, креативність, творча спрямованість особистості, творчість.

Раскрыта сущность гуманистических взглядов музыкального педагога С. Судзуки. Судзуки развивает философию становления и развития личности, основанную на вере в то, что каждый ребенок обладает огромным потенциалом и ему необходимо грамотно помочь раскрыться в полной мере. Особенности такого подхода к воспитанию уделено внимание в публикации.

Гармоничная личность, гуманизм, креативность, творческая направленность личности, творчество.

УДК: 122/129 «2»

ФІЛОСОФІЯ ПОСТМОДЕРНІЗМУ ЯК СТРАТЕГІЯ ОСЯГНЕННЯ ТІЛЕСНОСТІ

А. В. Луценко, аспірант*

Для з'ясування постмодерністської стратегії осягнення тілесності проаналізовано дослідження М. Фуко про вплив владного панування на тіло. Осмислено концепцію А. Арто про потенціал тілесності бути єдиним дієвим каналом, через який мистецтво може транслювати цінності та відчуття

---

* Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент В. П. Культенко

© А. В. Луценко, 2014

сакрального. Особливості проблематизації тілесності в добу Постмодерну подано через розкриття філософських концептів «тіло без органів», «лицевість» Ж. Дельоза та Ф. Гватарі.

Постмодернізм, Постмодерн, тілесність, тілоцентризм, дисципліна, соціальна ортопедія, деконструкція, тіло без органів, ликовість.

Нове прочитання «тіла» філософами та культурними діячами Постмодерну зумовлене особливостями та викликами часу. В умовах поглинання Людини капіталістичними відносинами, панування тоталітарних режимів і виникнення сумніву в раціональних основах цивілізації, відбувається зміщення культурного фокусу від «логоцентризму» до «тілоцентризму». Тілесність розглядається як новий системоутворюючий центр сучасної культури, наділений глибинним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині проблемам постмодерністського осмислення тілесності присвячені дослідження О. О. Грицанова та М. О. Можейко. Розгляд загальної феноменології тіла, критичне вивчення концепту «тіло без органів» здійснюється в роботах В. О. Подороги. Тульчинський Г. Л. досліджує спрямування культури Постмодерну в бік тілесності з поступовою відмовою від панування раціоналізму. Вивченням тілесної тематики в контексті утвердження постмодерністської парадигми історіописання займається Я. О. Потапенко.

Мета дослідження – прояснити особливості інтерпретації тілесності філософією постмодернізму через звернення до досліджень тілесності в контексті владного панування, ролі тілесності в мистецтві, з'ясування концептів «тіло без органів», «лицевість».

Виклад основного матеріалу. Поняттям «постмодернізм» позначають культуру після Другої світової війни, що характеризується децентрацією як культурного, так і соціального простору. У постмодернізмі, за словами французького філософа, засновника деконструкції Жака Деріда (1930–2004), як за часів Вавилону, немає єдиної мови, так тут немає єдиного способу самовираження, немає і не повинно бути єдиного методу, стилю, варіанта інтерпретації.

Поширення терміна «постмодернізм» на філософію пов'язане з появою роботи Ж.-Ф. Ліотара «Ситуація постмодерну» (1979) і його визначенням основної проблеми сучасної філософії як проблеми «філософування після Освенцима», тобто після панування тоталітарних режимів. У цілому постмодернізм намагається уникнути головної небезпеки тоталітарного мислення – політичного тоталітаризму.

Новими підходами у філософії, які уникають біологізму в розумінні тіла й не зводять його до організму, були філософія життя і феноменологія. Ці філософські підходи для опису всієї повноти екзистенційного й духовного потенціалу тіла користуються категорією тілесності. «Тілесність – поняття неklasичної філософії, конституційоване в контексті традиції, що долає трактування суб'єкта як трансцендентального і вводить в поле філософської проблематики ... такі феномени як сексуальність, афект, перверсії, смерть і т. п.» [2, с. 825]. Постмодернізм продовжує цю філософську традицію проблематизації тілесності, але, зі свого боку, радикально переосмислює тілесність в напрямі семіотизації.

Російський дослідник Г. Тульчинський зазначає, що постмодернізм як філософський напрям став законодавцем філософської моди, оскільки був незаангажованим ніякою ідеологією, що було вагомим аргументом для суспільства перенасиченого всепроникними ідеологіями. Звідси випливає така особливість постмодернізму, як визнання «багатоголосся» інтерпретацій і позицій. Ще однією ознакою постмодернізму є «тілоцентризм».

Наприкінці ХХ ст. визріває сумнів в ідеї раціональності як суті нашої цивілізації. На противагу логоцентризму («логос» у значенні слово, розум, закон), який загнав цивілізаційний розвиток у глухий кут, постмодернізм бачить спасіння в орієнтації на тілесність: «І в постмодернізмі був зроблений наступний крок – у напрямі зміни системоутворюючого центру сучасної культури як переходу від Слова до Тіла, від інтелектуальності й духовності до тілесності, від вербальності до наочного образу, від раціональності до «нової архаїки», коли в центрі ментальності та дискурсу виявляється тіло, плоть» [7, с. 38]. Зокрема, Ж. Деріда вбачає в класичному європейському раціоналізмі «корінь зла» сучасної цивілізації, «порятунком від якого може бути лише тіло (плоть), наділене власною, проте ще не освоєною, мудрістю й глибиною» [6, с. 137].

За словами М. О. Можейко, тілесність «артикулюється постмодернізмом як сфера розгортання соціальних і дискурсивних кодів: «феноменологічне тіло» у М. Мерло-Понті, «соціальне тіло» у Ж. Дельоза і Ф. Гватарі, «текстуальне тіло» у Р. Барта» [2, с. 826], «дисципліноване тіло» у М. Фуко.

Французький філософ-постмодерніст Мішель Фуко досліджує проблему тілесності в контексті владного панування і, відповідно, інтегрує тіло у свою концепцію «мікрофізики влади». У книзі «Наглядати і карати» Фуко аналізує проведену ним історичну розвідку ґенези владного контролю над тілом і зауважує, що кінець ХVІІІ – початок ХІХ століття є періодом появи так званих новітніх карних кодексів на території Євразії і зникнення карних тортур.

Тобто, з другої половини XVIII століття спостерігається перехід від політичного ритуалу фізичної страти до так званої соціальної ортопедії. Іншими словами, влада зміщує акцент у формі покарання від фізичного насилля до «виправлення» індивіда. Якщо ще півстоліття до цього скрізь були поширені прилюдні покарання, то з 70-80-х років XVIII століття каральний спектакль починає тьмяніти, а тіло перестає бути головним об'єктом покарання. Раніше каральна церемонія, якою увінчувалося скоєння злочину, мала «... з ним підозрілу спорідненість», оскільки часто навіть перевищувала його жорстокістю [8, с. 13].

Нові форми покарання – такі як ув'язнення, депортація, обмеження свободи – також безпосередньо мають вплив на тіло, але, у цьому випадку, фізичне страждання не є основною метою покарання. З'являється нова, «піднесеніша» мета покарання, що полягала у виправленні індивіда. Виходить, що правосуддя обирає за свій основний об'єкт впливу втрату якогось права чи майна, проте завжди існує певний каральний додаток, який безпосередньо впливає на тіло (карцер, сексуальний голод, обмеження у харчуванні тощо). Фуко з цього приводу зазначає: «Покаранню нелегко вивільнитися від такого додатка, як фізичне страждання. Що то була б за кара, якби вона не діяла на тіло?» [8, с. 22].

Отже, основним механізмом «новітніх» покарань є дисципліна. Фуко визначає поняття «дисципліна» як сукупність методів формування покірливо-корисного для влади тіла: «Методи, що дають змогу педантично контролювати операції тіла, забезпечувати постійне приневолення його сил і накладають йому таку властивість, як покірливість-корисність ...» [8, с. 170]. Дисциплінарні методи, такі як монастирі, армії, виробничі цехи, мануфактури, існували задовго до доби Модерну, проте саме упродовж XVII–XVIII ст. дисципліна стає загальною формою панування.

Особливістю дисципліни є культивування виснажливого використання тіла та дотримання принципу уникнення неробства. З цього приводу Фуко пише: «... дисципліна запроваджує позитивну економіку, висуває принцип теоретично дедалі кращого використання часу: не так зайнятості, як виснаження ...» [8, с. 192]. Дисципліна інтенсифікує використання кожної найменшої миті з вимогою поєднання максимальної швидкості дії з її максимальною ефективністю. В армії, у школах регламентується певний ритм діяльності, накладаються часові норми, «які мали водночас і пришвидшити процес навчання, і прищепити швидкість як чесноту» [8, с. 193]. Зокрема, у шкільному навчанні такі часові норми навчають дітей швидко і добре виконувати ті самі операції.

У цілому, М. Фуко доводить, що творення слухняного тіла як наслідок дисциплінарного впливу «є результатом не стільки фізичного тиску на нього, скільки візуального: перебування тіла у фокусі зору іншого й під «оптикою влади» прирікає його стати безвільним і слухняним («видимість – це пастка») [6, с. 138].

Для філософії постмодернізму характерною є концептуалізація онтологічної укоріненості тіла індивіда в культурний простір. Для описання й осмислення тіла в контексті культурного середовища філософи пропонують різні концепти. Одним із таких є концепт Ж. Дельоза «тіло без органів», який виражає результат накладання семантичного середовища на феномен тілесності. У цьому контексті поняття тіла вживається в широкому сенсі, як «тіло землі», соціус тощо.

Уперше термін «тіло без органів» вжив французький письменник, теоретик театру, актор Антонен Арто, який розробив театральну концепцію під назвою «театр жорстокості». У цьому контексті поняття «жорстокість» вживається не у побутовому значенні, а означає свідоме підкорення необхідності, спрямоване на руйнування індивідуальності. Театр жорстокості наполягав на тому, що актор має спеціально створювати собі тіло, що буде підходити для певної ролі. Отже, ідея нового театру полягала у «звільненні реальності життя від тіл-організмів» [4].

У своїй збірці лекцій і маніфестів «Театр та його Двійник» Арто розглядає західний театр, як скупку реалізацію тексту, що не несе ніякої цінності, окрім розважальної. На противагу європейському театру, Арто висловлює своє захоплення східним театром. У східному театрі значення актора усувається заради реалізації задуму «режисера», а матеріал, з яким працює «режисер», «належить не йому, а богам», тобто, має сакральний зміст і значення [1]. Тому у східному театрі всі засоби вираження, такі як жести, звуки, крики, музика, слова, виступають конкретним вираженням абстрактного. Західний же театр залишається лише розділом літератури, оскільки пов'язаний з текстом і ним же обмежений, займається оповіданням психологічних історій, які можуть лише розважити глядача.

Арто визначає мистецтво у тісному зв'язку з феноменом тілесності: «Мистецтво – це уміння позбавити жест його відлуння в організмі. Тоді, якщо жест зроблений правильно і з потрібною силою, його відлуння спонукає спочатку тіло людини, а потім і всю її повністю прийняти положення, що відповідає виконаному жесту» [1]. Тобто, істинне мистецтво має впливати і сприйматися людиною через тіло, оскільки раціональний канал не передає ту цінність і сакральність, яку має транслювати мистецтво.

Загалом, ідеї Антонена Арто мали значний вплив на філософів французького постмодернізму.

Поняття «тіло без органів» вводять у сучасну філософську думку Ж. Дельоз і Ф. Гватарі. «Тіло без органів» існує поза анатомічною реальністю тіла, не є образом тіла чи тілом-об'єктом.

У межах парадигми деконструкції, що розриває взаємозв'язок структури і функції, Дельоз і Гватарі зазначають, що настає момент, коли тіло, перенаситившись органами, намагається їх скинути і в результаті втрачає їх. У цілому, «тіло без органів» протиставляється організму, як стабільній системі органів із диференційованими функціями. Основною ознакою «тіла без органів» є не відсутність органів, а «тимчасова і мінуща присутність певних органів» [2, с. 831]. Це так зване пусте тіло є тілом, відкритим для варіативного самоконфігурування. Тут семантична структура «пустих тіл» корелюється із семантичною структурою «пустого знака» у постмодерністській текстології, що розглядає текст як відкритий варіативним нараціям, усуваючи цим самим можливість так званої правильної інтерпретації тексту.

У своїй книзі «Анти-Едіп: Капіталізм і шизофренія» Жиль Дельоз і Фелікс Гватарі зазначають, що в капіталістичному суспільстві бажання є не стільки психофізичним явищем, скільки продуктивною силою економіки, у таких умовах індивіди поводяться як «бажаючі машини».

У передмові до американського видання «Анти-Едіпа» М. Фуко пише, що в цій книзі Дельоз і Гватарі досліджують найменші сліди фашизму у нашому тілі. Фашизм тут розглядається не як історичний режим Гітлера або Мусоліні, а як те, що живе в індивідах капіталістичних суспільств, те, що «змушує нас любити владу, бажати саме те, що панує над нами і експлуатує нас» [3].

Ще одним варіантом тематизації тілесності Дельозом і Гватарі є дослідження проблеми лица, лицевості та олицетворіння. На думку філософів, лице є такою нервовою пластиною, яка виражає різного роду мікрорухи, що, зазвичай, тілом приховуються. У цьому контексті лице не є головою як частиною тіла, а «проступає лише тоді, коли голова перестає бути частиною тіла, коли вона перестає кодуватися тілом...» [5, с. 329]. Відповідно, голова є частиною тіла, а лице – ні. Лице не обмежується лише головою, воно покриває й інші частини тіла, а також інші об'єкти, тому ми можемо сказати про певний об'єкт, що він є «олицетворіння...», тобто втілення того чи іншого явища, події тощо. Лице є чимось нелюдським в людині, тим що дистанціонує нас від Іншого. З цього приводу В. Подорога пише: «Лице – це перш за все дистанція, тобто візуальний образ, що утримується нами перед собою...» [5, с. 335].

Висновки. Фуко відзначає перехід від політичного ритуалу фізичної страти до так званої «соціальної ортопедії». Іншими словами, влада зміщує акцент у формі покарання від фізичного насилля до «виправлення» індивіда. Основним об'єктом дисциплінарного впливу залишається тіло. Арто розглядає анатомічні тіла як організми, натомість власне «тіло» митець пояснює через невіддільність його з духом. Істинне мистецтво має впливати і сприйматися людиною через тіло. Дельоз та Гватарі окреслюють проблеми тілесності сучасної людини концептом «тіло без органів». «Тіло без органів» існує поза анатомічною реальністю тіла і має потенціал самоконфігурування. «Лицевість» також вказує не на анатомічну частину тіла, а є візуальним образом, який дистанціює нас від Іншого, і виражає те, що тілом приховується.

Список літератури

1. Арто А. Театр и его Двойник : пер. с франц. /А. Арто ; сост. и вступ. статья В. Максимова ; коммент. В. Максимова и А. Зубкова. – СПб. : Симпозиум, 2000. – 440 с.
2. Грицанов А. А. Энциклопедия постмодернизма [Электронный ресурс] / А. А. Грицанов, М. А. Можейко. – Режим доступа : <http://eurasialand.ru/txt/post/menu.htm>
3. Делез Ж. Анти-Эдип : капитализм и шизофрения / Ж. Делез, Ф. Гваттари ; пер. с франц. и послесл. Д. Кралечкина ; науч. ред. В. Кузнецов. – Екатеринбург : У-Фактория, 2007. – 672 с.
4. Подорога В. А. Тело без органов [Электронный ресурс] / В. А. Подорога // Энциклопедия современной эзотерики. – Режим доступа : <http://ariom.ru/wiki/TeloBezOrganov#h3288-1>
5. Подорога В. А. Феноменология тела. Введение в философскую антропологию : материалы лекционных курсов 1992–1994 годов / В. А. Подорога. – М. : Ad Marginem, 1995. – 340 с.
6. Потапенко Я. О. Феномен тіла в концепціях постмодернізму: історичний вимір проблеми / Я. О. Потапенко // Схід. – 2011. – № 7 (114). – С. 136–140. – Бібліогр. : 11 назв. – укр.
7. Тульчинский Г. Л. Слово и тело постмодернизма. От феноменологии невменяемости к метафизике свободы / Г. Л. Тульчинский // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С. 35–53.
8. Фуко М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Таращук. – К. : Основи, 1998. – 392 с.

Для выяснения постмодернистской стратегии постижения телесности проанализированы исследования М. Фуко о влиянии властного господства на тело. Осмыслена концепция А. Арто о потенциале телесности быть единственным действенным каналом, через который искусство может транслировать ценности и ощущение сакрального. Особенности проблематиза-

ции телесности в период Постмодерна представлены через раскрытие философских концептов «тело без органов», «лицевость» Ж. Делеза и Ф. Гватари.

Постмодернизм, Постмодерн, телесность, телоцентризм, дисциплина, социальная ортопедия, деконструкция, тело без органов, лицевость.

The Foucault's research about effect of political authority on human body are analyzed. The Artaud's conception of physicality potential to be the only effective means through which art can transmit values and a sense of the sacred are comprehended. The peculiarities of the physicality problematizing in the Postmodern period represented through the revelation of the philosophical concepts «body without organs», «face» (G. Deleuze, F. Hvatari).

Postmodernism, Postmodern, physicality, bodycentering, discipline, social orthopedics, deconstruction, body without organs, face.